

AGG RICHÁRD

Az osztrák–magyar határvíta az országos sajtóban, 1918–1922

Bevezetés

Az osztrák–magyar határvíta az 1. világháborút lezáró békekonferencia kérdései között marginális jelentőségű téma volt. Ugyan a győztesek rendelkeztek információkkal Ausztria területigényéről, azonban a két vesztes ország határkérdését nem kívánták feszegetni. 1919 nyarán azonban megváltozott a helyzet. Ausztria kilencedik szövetségi tartományát a helyszíni lobbitevékenységének, valamint a magyarországi Tanácsköztársaság alatt kialakult külpolitikai konstellációknak köszönhetően. Az 1919. szeptember 10-én aláírt saint germaini és az 1920. június 4-ei trianoni békeszerződés Ausztriának ítélte a történelmi Magyarország többségében német ajkú, nyugati határsávját, a későbbi Burgenlandot. Az osztrák–magyar határ végleges rögzítésére csak 1924-ben, a nemzetközi összetételű Határmegállapító Bizottság munkájának lezárulása után kerülhetett sor.

Az osztrák–magyar határvíta 1. világháború utáni történetével foglalkozó korábbi historiográfiai munkák többnyire a politika- és diplomáciatörténeti események elemzésével foglalkoznak. A centenáriumhoz kötődő megelégnéül érdeklődésnek köszönhetően¹ a háborús erőszak

tovább éléséről,² a határmenti csempészetéről,³ a gazdasági aspektusokról,⁴ valamint a helyi lakosság mindennapjairól is egyre többet tudhatunk.⁵ Ezek a munkák a korabeli sajtót elsősorban kiegészítő, illusztráló forrásként alkalmazták. Jelen tanulmány pedig éppen a korabeli sajtó cikkeit tekinti kiindulási alapjának. Arra keresi a nyugat-magyarországi kérdéssel foglalkozó korabeli cikkek elemzésével a választ, hogy:

1. Milyen a terület elcsatolásával szemben állást foglaló érvekkel találkozhatott egy átlagos magyar újságolvasó? Azaz milyen diskurzusok befolyásol-

száma az osztrák–magyar határvidék centenáriumi történetének számos kérdéskörét járta körül. Részletesen lásd *Murber Ibolya: Egy határváltozás dimenziói*. = *Világtörténet*, 2022. 2. sz. 175–183. p.

- 2 *Révész, Tamás: The Land of Peace? The 1921 Borderland Conflict of Burgenland in the International Context*. = *Südost-Forschungen*, 2020. 124–149. p.

- 3 *Nagy Adrienn: A nyugat-magyarországi lakosság mindennapjai a csempészet árnyékában*. In: *A different look at Trianon. Discourse, culture, history*. Ed. Karolina Kaczmarek et al. Poznań, 2022. 117–129. p.; *Uő: Határváltozás(ok) és csempészet. Fejezetek a nyugati határtérség mindennapjaiból, 1914–1926*. = *Századok*, 2022. 3. sz. 585–614. p.

- 4 *Murber Ibolya: Az osztrák–magyar határvíta gazdasági aspektusai az első világháború után*. = *Világtörténet*, 2022. 2. sz. (továbbiakban: *Murber, 2022.*) 207–224. p.

- 5 *Bencsik Péter: Demarkációs vonaltól államhatárig. A határ menti társadalom és konfliktusai az 1920-as években*. Bp., 2022. 156 p. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok; 11.); *Murber, Ibolya: Grenzziehung zwischen Ver- und Entflechtungen. Eine Entscheidungsgeschichte Deutsch-Westungarns und des Burgenlandes*. Wiesbaden, 2021. (továbbiakban: *Murber, 2021.*) 108 p. (*Balkanologische Veröffentlichungen*; 68.)

1 *Tóth Imre: Két Anschluss között. Nyugat-Magyarország Burgenland Wilsontól Hitlerig*. Pécs, 2020. 471 p.; *Székely, Tamás: The Agony of Historic Western Hungary and the Birth of Burgenland, 1914–1921*. = *Studies on National Movements*, 2020. 102–139. p.; *Ujváry Gábor: Húség városa, légy hú öre önmagadnak. Nyugat-Magyarország 1918–1921 közötti sorsa és a soproni népszavazáshoz vezető út*. Sopron, 2021. 178 p.; A „Világtörténet” 2022. 2. teljes

ták az határvitáról kialakult közéleti gondolkodást?

2. Mely jelenségekre, eseményekre főkezeltak, reflektáltak ezek az érvek, és ezek miként befolyásolták a közbeszédet?
3. Továbbá figyelmet kap az a kérdés is, hogy miben hasonlított és miben tért el a bal- és jobboldali irányultságú lapok kommunikációja? Ezen kutatási kérdések megválaszolása érdekében a cikk két országos terjesztésű korabeli napilap, a „Népszava” és a „Pesti Napló” 1918 novembere és 1921 decembere között megjelent cikkeit elemezte az összehasonlító diskurzus-elemzés segítségével.

A „Népszava” a szociáldemokrata párt szócsövénél számított a századfordulótól. Főszerkesztője Garami Ernő (1876–1935) és vezető publicistája, Kunfi Zsigmond (1879–1929),⁶ akik a korabeli baloldali meghatározó szereplői közé tartoztak, illetve 1918 novemberétől kormányzati felelősséget is vállaltak az ország válságkezelésében.⁷ A napilap a Tanácsköztársaság idején „kormánylappá” vált, illetve az ellenforradalmi rendszer erősödésétől kezdve szigorú cenzúra alatt állt. Szerkesztői, Somogyi Béla (1868–1920) és Bacsó Béla (1891–1920) a fehérterror áldozataivá váltak.

A korban szintén tekintélyes múltta visszatekintő „Pesti Napló” a századfordulótól a liberális polgárság lapja volt. Az 1917-ben Hatvany Lajos (1880–1981) tulajdonába kerülő sajtóorgánium fontos szerepet játszott a polgári forradalom szellemi előké-

szítésében, azonban a Tanácsköztársaság alatt betiltották. 1919 nyaratól 1939-es megszűnéséig az Est-lapkonzern egyik legfontosabb lapjaként Miklós Andor (1880–1933) szerkesztésében a nemzeti–konzervatív kurzust támogató kormánypárti napilappá vált.⁸

A diskurzusanalízis, mint tudományos kutatási módszer eredete a társadalomtudományokban az 1960–1970-es években lejátszódó nyelvi fordulatra vezethető vissza. A paradigmaváltás értelmében a nyelv nem csupán a tények, gondolatok kifejezésének egy eszköze, hanem egy önálló entitás, amely a valóságot konstruálja, alakítja. A nyelv segítségével létrehozott szubjektív gondolatmenet az adott témában jelentésteremtő, kompetens elemmé alakul. A beszélt és írott szöveg tehát nélkülözhetetlen a közlés szempontjából, egy adott témáról több különböző jelentéstartalom születik, amelyek korántsem kizárólagos érvényűek. Hazánkban az 1990-es évektől alkalmazzák a módszert, elsősorban szociológusok.⁹ Ugyan a történeti összehasonlítás (komparatiztika) módszertanának felfutása is néhány évtizedes késéssel érkezett meg hazánkba, ettől függetlenül a viszonylagosság, a történelmi tények, események egymáshoz való viszonyulása magától értetődően megjelenik minden történetírói munkában. A különböző tipizálási formákkal rendelkező komparatiztikai módszer alapvetően három kategóriát különböztet meg, amelyek a jelen tanulmányban is fellelhetőek: analitikus annyiban, hogy a vizsgált érvelést kategóriákba osztva rendszerezi. Leíró jellegű, mivel a különböző irányultságú na-

6 Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Bp., 2016. (továbbiakban: Buzinkay, 2016.) 292–293. p.

7 Murber, Ibolya: System change in Austria and Hungary 1918–1919. Comparison of the political aspects of the Austrian and Hungarian crisis management. In: Radovi Zavoda. Zeitschrift des Institutes für kroatische Geschichte, 2018. 103–117. p.

8 Buzinkay, 2016. 283. p.

9 Glózer Rita: A diskurzuselemzés módja és értelme. http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszet/index8dbc.html?option=com_tanelem&id_tanelem=841&tip=0 (Megtekintve: 2022. október 13.)

pilapok érvelésének megértéséhez is kiindulási pontot ad. Eltávolító és mércét kínáló az összehasonlítás abban a tekintetben, hogy egy új nézőpontból közelít a nyugat-magyarországi kérdéshez.¹⁰

Jelen tanulmány 1922. januárig, a Soproni-népszavazás lezárulásáig követi nyommon a korabeli sajtóban az évekig elhúzódó osztrák–magyar határvitát. A korabeli nyugat-magyarországi kérdés sajtódiskurzusában négy tartalmi kategóriát különböztet meg:

1. Nemzeti önrendelkezéshez, autonómiatörekvésekhez kapcsoló érvek és a népszavazási törekvések.
2. A gazdasági érvekhez tartoznak a vitatott terület gazdasági szerkezetét elemző írások, a gazdasági tárgyalásokról beszámoló tudósítások és a közéleti kérdésekről szóló cikkek.
3. Az ideológiai-propaganda érvek közé azok az írások kerültek, amelyekben eleinte az osztrák „imperializmussal,” később pedig nyugati szomszédunk „bolsevizmusával riogatják” az olvasókat. Illetve ebben a csoportban szerepelnek az osztrák agitációs tevékenységet „leleplező” írások is.
4. A szimbolikus politizálás és történelmi érvek csoportjába a magyarság kulturális fölényét bemutató, a nemzeti összetartozás szimbólumait megjelenítő írások kerültek.

A 20. század elején a magyar sajtótermékek magántulajdonban voltak. Az 1. világháború kitörése óta Magyarországon érvényesült a sajtó cenzúrája, ami azt jelentette, hogy azt lehetett közölni a magántulajdonban lévő lapokban, amit az állami cenzúra engedélyezett. A Károlyi-kor-

mány megalkotta a sajtószabadságról szóló néptörvényt (1918: 2. néptörvény), amely megszüntette a hadicenzúrát, de továbbra is korlátozta a sajtótermékeket, ahogy a Tanácsköztársaság sajtórendészeti rendelkezései is. Bethlen István (1874–1946) 1921. decemberi miniszterelnöki rendelete (10.501/1921. M.E.) szüntette meg a kivételes sajtórendészeti ellenőrzést. Ugyanakkor a sajtó korlátozásának lehetőségei továbbra is fennmaradtak, mint például a lapok betiltásának lehetősége, vagy a lapindítás miniszterelnöki engedélyhez kötése.¹¹ Tehát az állam a tanulmányban vizsgált korszakban is kontrollálhatta, irányíthatta a sajtódiskurzust, amellyel szívesen élt.

Önrendelkezés és autonómia: 1918. november–1919. március

Ausztria 1918 novemberében bejelentette hivatalosan is igényét Nyugat-Magyarország négy vármegyéjének – Pozsony, Sopron, Moson, Vas – többségében németek lakta területeire. 1918–1919 fordulóján a magyar sajtó nyugat-magyarországi cikkeit elsősorban a népek önrendelkezési jogának hangsúlyozása dominálta. Magyar nézőpontból a magyarországi németiség sorsát az autonómiát biztosító néptörvénnyel egységesen rendezettnek tekintették.¹² A helyi lakosság népgyűléseinek és egyesületeinek számtalan követeléséről, határozatáról, feliratáról értesülhetett az újságolvasó, amelyek túlnyomó többsége a német ajkúak magyar állam iránti hűségét tük-

¹¹ Buzinkay, 2016. 330. p.

¹² A jogszabály („1919. évi VI. néptörvény a magyarországi német nép önrendelkezési jogának gyakorlásáról”) értelmében autonómiával rendelkező keletet alakítottak ki Nyugat-Magyarországon, Sopron központtal.

¹⁰ Bővebben lásd Tomka Béla: Az összehasonlító módszer a történetírásban. Eredmények és használatlan lehetőségek. = Aetas, 2005. 1–2. sz. 243–258. p.

rözte.¹³ Az önrendelkezés és a területi integritás melletti érvelés nagyon változatos képet mutatott.

A „Népszava” hangsúlyozta a dualista állam nemzetiségi politikájának kudarcát és szerepét a szeparatista törekvések megjelenésében.¹⁴ Miközben a nyelvi–etnikai kisebbségeknek tett kormányzati gesztusokat, a nemzetiségek önkormányzatiságát, a kisebbségvédelem hatékonyságát is az ország területi épségének megőrzése szempontjából fontosnak ítélte. Ugyanis egy multietnikus, soknemzetiségű államban eredményesebben lehet az egyes nyelvi–etnikai csoportok, közösségek érdekvédelmét biztosítani, állt a lap hasábjain.¹⁵ Mindemellett a baloldali, szociáldemokrata retorika is megjelent a diskurzusban, amely az osztrák „imperializmus” hódító törekvéseiben találta meg a maga ellenségképét.¹⁶ Arról azonban nem szólt a lap, hogy az osztrák kormánykoalícióban kulcsszerepe volt a szociáldemokrata pártnak is.¹⁷

A „Pesti Napló” inkább a gazdasági kérdésekre és a határterületeken zajló propagandatevékenységekre helyezte a hangsúlyt. Helyi lakosok és gazdasági szakemberek megszólaltatásával érzékeltette a vitatott terület vélt gazdasági jelentőségét. Ezzel azonban az osztrák érvelés jogosságát

erősítette, amely szerint Nyugat-Magyarország nélkülözhetetlen szerepű Bécs közelelmezésében.¹⁸ Továbbá a mindkét ország számára előnyös kereskedelmi lehetőségek¹⁹ felvázolásával érvelt a határ érintetlenül hagyása mellett.²⁰ E lap hasábjain találkozhatunk gyakrabban a két utódállam által kifejtett propagandatevékenységgel is. A magyar sajtó az osztrák agitáció mögött – jogosan – anyagi támogatást is feltételezett,²¹ azonban a magyarbarát propaganda pénzeléséről is tájékoztatott.²²

A Tanácsköztársaság: 1919. március–1919. augusztus

Habár a Tanácsköztársaság – jogerőre soha nem emelkedő – alkotmánytervezetében rögzítették a sajtószabadságot, a valóságban a Sajtódirektórium, majd Szellemi Termékek Országos Tanácsa kontrollálta a médiát.²³ A „Pesti Napló” május 14-e után nem jelenhetett meg, emiatt nagyrészt csak a „Népszava” írásainak elemzésére nyílt lehetőség. Megállapítható, hogy a terület megtartása melletti érvelés egyértelműen a bolsevik–kommunista ideológiának rendelődött alá (lásd 1. diagram). Mindkét napilap megkérdőjelezte az osztrák kormány területi igényének jogosságát, felerősítve az előző hónapokban is fellelhető „imperializmus” vádját. Az összeesküvésekben, az ellenséges propagandában kulcsszerepet tulajdonítottak Bécs állítólagos annexiós tö-

13 Habár sem a „Népszava”, sem a „Pesti Napló” nem titkolta a tényt, hogy egyes községek támogatják a fiatal osztrák köztársasághoz való csatlakozást, emögött főképp gazdasági indokokat feltételeztek. A lakosság magatartását valóban nagyobb mértékben befolyásolták a gazdasági kapcsolatok a még képlékeny, kezdetleges nemzeti identitásoknál.

14 A német kérdés. = Népszava, 1918. dec. 5. 2. p.

15 A német nemzet. = Népszava, 1919. jan. 31. 1–2. p.

16 Az egyedüli nemzetköziség. = Népszava, 1918. nov. 22. 1. p.

17 Murber, *Ibolya: Die Staatswerdung Österreichs und Ungarns zwischen 1918 und 1920 im Vergleich. In Die junge Republik. Österreich, 1918/19*. Hg. Robert Kriechbaumer et al. Wien, 2018. (továbbiakban: Murber, 2018.) 198. p.

18 Murber, 2022. 209. p.

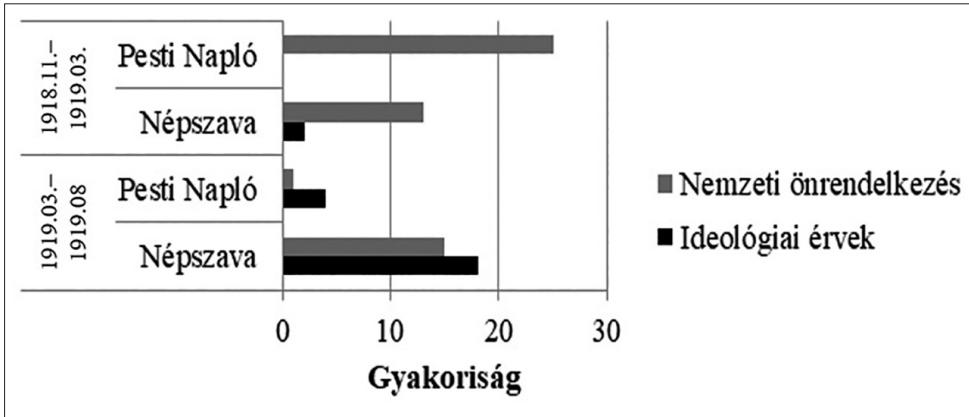
19 Murber, 2022. 220. p.

20 Junker német miniszter nyilatkozik a Pesti Napló munkatársának. = Pesti Napló (továbbiakban: PN), 1919. márc. 18. 4. p.

21 Dobálják a pénzt az osztrák agitátorok. = PN, 1919. márc. 20. 5. p.

22 Fegyveres invázióval fenyegetik az osztrákok Nyugatmagyarországot. = PN, 1919. márc. 4. 2. p.

23 Buzinkay, 2016. 322–323. p.

A nemzeti önrendelkezés és az ideológiai érvek gyakoriságának változásai
(Forrás: A „Népszava” és a „Pesti Napló” cikkei alapján saját szerkesztés)

rekvéseinek is. Azonban a realitás azt mutatta, hogy Ausztria terület katonai elfoglalására ekkor és a későbbiekben egyaránt képtelen lett volna.²⁴

A tanácskormány nyugat-magyarországi kérdés megoldását már nem az önrendelkezés biztosításától, hanem az osztrárcs lezárulásától és a kizsákmányoló rendszer felszámolásától várta. A magyarországi német nemzetiségi kerület tavaszi felállítása is az imperialista, burzsoá rendszerrel való szakítás narratívájában jelent meg.²⁵ Kiemelendő az önrendelkezés fogalmának átértelmezése is. Ennek kapcsán a „Népszava” megkülönböztette a „burzsoá” és a proletár önrendelkezés fogalmát. Érvelése szerint előbbi elfogadhatatlan annak imperialista törekvései miatt, míg utóbbi esetben a Tanácsköztársaság Ausztriára való kiterjesztését tartotta szükségesnek.²⁶ A bolsevik érvelés szerint ugyanis egy or-

szághatárok nélküli politikai rendszerben a területi hovatartozás problémája elveszti relevanciáját, ami egyben biztosítja a népek békés, demokratikus önrendelkezését is. Ezt az ellentmondást – egy országhatárok nélküli rendszer víziója az ország területi egységének megőrzése érdekében – nem sikerült a lapnak feloldania a kommün augusztus 1-jei bukásáig, a problémával az utókor is foglalkozott.²⁷

A Tanácskormány időszakának érvelése a gazdasági kérdéskörben jelentősen eltér az ellenforradalmi kurzus magyarázatával. A „Népszava” statisztikai adatokkal, az utolsó békeévek gabonatermelési mutatóival igyekezett a terület gazdasági kapacitását igazolni. A nyugati vármegyéket jelentős túlzással a „magyar nép nél-

24 Murber, 2021. 28. p.

25 A nyugatmagyarországi német nemzeti kerület felállítása. A Forradalmi Kormányzótanács CXXIX. számú rendelete a nyugat-magyarországi német nemzeti kerület felállításáról. = Népszava, 1919. júl. 18. 3. p.

26 Halálos ítélet. = Népszava, 1919. júl. 23. 1–2. p.

27 A Tanácsköztársaság – habár öndefiníciója szerint egy internacionalista rendszer utópiáját kívánta megvalósítani – létezése alatt szinte végig hadiállapotban állt a csehszlovák és a román megszálló erőkkel. Céljai eléréséhez azonban „működési területet” kellett biztosítani, amelynek megalapozásához kiváló alapot szolgáltatott a történelmi Magyarország fenntartásának koncepciója. Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918–1920. Bp., 2020. 215–216. p.

külözhethetetlen éléskamrájának” aposztrofálta, amelyekről az ország nem mondhat le.²⁸ Nyugat-Magyarország a „Pesti Napló” állítása szerint is annyira jó helyzetben volt, hogy még innen szállítottak élelmiszert a középső országrészbe.²⁹

Az ellenforradalmi rendszer hajnala: 1919 ősze–1920. június

A saint germaini békeszerződés 1919. szeptember 10-ei aláírásával gyökeresen átalakult a nyugat-magyarországi kérdés politikai környezete. Ausztria immár a nemzetközi közösség elismert tagjává vált, míg a magyar béke delegációt ekkor még meg sem hívták a békekonferenciára. A sajtóban szárnyra kapó híresztelések ellenére Ausztriának nem állt módjában birtokba venni a számára de jure is megítélt területet, a magyar fél időhúzó taktikája működött. A magyar érvelés szerint a saint-germaini szerződést Ausztria és a Szövetséges és Társult Hatalmak (antant) írta csupán alá, Magyarország nem, így az abban foglaltak nem vonatkoznak rá. Egészen a magyar békeszerződésig Budapest és Bécs³⁰ egyaránt a kivárás álláspontjára helyezkedett, a kétoldalú hivatalos tárgyalások pedig nem hoztak eredményt.

A magyar sajtóban ismét meghatározó elemmé vált a nemzetiségi politikával és az önrendelkezés jogával való érvelés, amely – akárcsak 1918–1919 fordulóján – mindkét napilapnál megfigyelhető (lásd 2. diagram). Miután az osztrák békeszerződés jogerősen Ausztriának ítélte Nyugat-Magyarországot, az addig a népszavazást

nem is említő magyar álláspont megváltozott, és jobb híján elkezdte szorgalmazni a referendumot. A magyar lapok úgy érveltek, hogy a népszavazás esetén a helyi népmetség magyar nemzet iránti hűségével lehetne számolni.

A sajtóhírek azonban nem szűkölködtek ellentmondásokban sem. A „Népszava” Horthy Miklós (1868–1957) soproni beszédét idézve elutasítóan írt a népszavazásról.³¹ A „Pesti Napló” néhány hónappal később a nemzetgyűlési választások eredményéből vezette le annak szükségtelenségét – tekintve, hogy a nyugat-magyarországi képviselők Ausztria ellenes programmal jutottak be az 1920 elején újjáalakuló magyar törvényhozásba.³² A végleges magyar békefeltételek, valamint a Millerand-levél 1920. május 6-ai napvilágra kerülését³³ követő reakciók is a nemzeti önrendelkezés érve köré épültek fel. Mindkét sajtóorgánium a népkaratra hivatkozva utasította el egy francia vezetésű közép-európai rendezés tervét. „A népek és nem a betűk döntenek”,³⁴ állt a „Pesti Napló”-ban, a baloldali érvelés pedig egyenesen az „öncélúság” kifejezést alkalmazta, amikor a lakosság megkérdezését sürgette.³⁵

A vitatott terület gazdasági adottságaival kapcsolatos érvelés is jelentősen átalakult 1919 tavaszához képest. Míg a Tanácsköztársaság alatt a nyugati határvidék

28 Magyar hazaffyak Ausztriába vágódása. = Népszava, 1919. máj. 16. 1–2. p.

29 Javul a helyzet a fronton. = PN, 1919. ápr. 25. 2. p.

30 Murber Ibolya: Az osztrák és a magyar válságkezelés 1918–1920. Hasonlóságok és különbségek a közös birodalom összeomlását követően. = Századok, 2018. 6. sz. 1308. p.

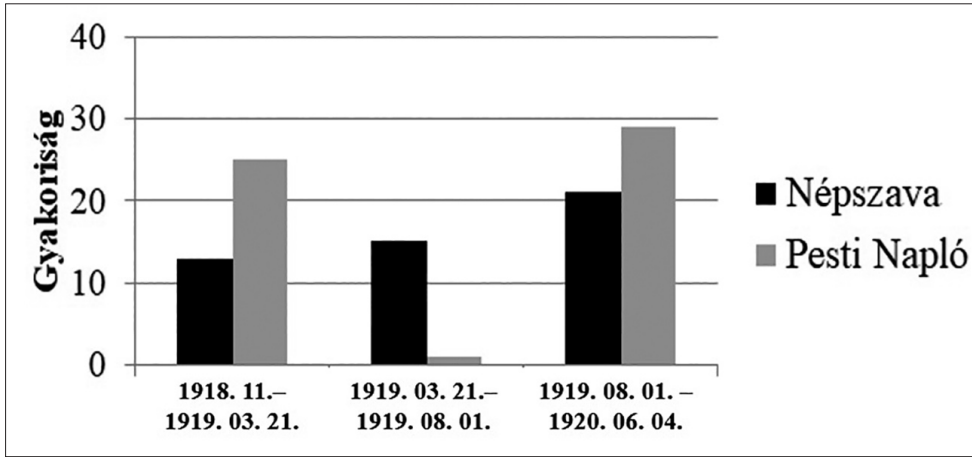
31 A „párisi ügyvéd” avagy Horthy fővezér Sopronban. = Népszava, 1919. okt. 1. 3. p.

32 Nyugatmagyarország hűsége. = PN, 1920. febr. 14. 4. p.

33 Alexandre Millerand (1859–1943) francia miniszterelnök, későbbi államfő által aláírt levél, amelyben a nagyhatalmak elutasították a magyar békeszerződés rendelkezéseinek felülírását, ugyanakkor egy későbbi határkiigazítás lehetőségét vázolták fel.

34 „A népek és nem a betűk döntenek” = PN, 1920. máj. 7. 2. p.

35 A békeszerződés a külügyi bizottságban. = Népszava, 1920. máj. 12. 2. p.

A nemzeti önrendelkezéshez kapcsolódó érvelés változásai
(Forrás: A „Népszava” és a „Pesti Napló” cikkei alapján saját szerkesztés)

jelentős gazdasági kapacitásait hangoztatták, az ellenforradalmi kommunikációban éppen annak ellenkezője, a terület életképtelensége vált hangsúlyossá. A „Pesti Napló” Nyugat-Magyarországnak már az önállóságra való alkalmasságát is kétségbe vonta.³⁶ Eszerint a határvidék gazdasági szempontból Ausztria számára inkább hátrányos, semmint előnyös lenne. Az osztrák vezetés már 1918 őszétől az új, kisméretű osztrák állam életképtelenségére („Lebensunfähigkeit”) épített, ez az érv a békekonzferencián is sikeres lobbieszköznek bizonyult.³⁷ Azonban a két napilap eltérő ideológiai beállítottsága is kirajzolódott. A szigorúan cenzúrázott „Népszava” kevésbé közölt önálló következtetéseken nyugvó megállapításokat, csupán tényközlés szintjén fogalmazta meg a sötét jövőről alkotott elképzeléseit. A „Pesti Napló” ellenben a gazdasági élet számos területére kiterjesztette a nyugatmagyarországi kérdéskört, így érintette

a szénvagyron, a nyersanyaghiányos ipar és³⁸ a kisvállalkozók problémáját is.³⁹

A „Pesti Napló” egyre gyakrabban írt az ausztriai kommunizmus és bolsevik agitáció hódító törekvéseiről.⁴⁰ Olyan magyar baloldali politikusok háttér munkáját vélelmezve, mint Böhm Vilmos (1880–1949) egykori honvédelmi miniszter, vagy csak a „puffadt Napóleon-karkatúra” jelzővel illetett Pogány József (1886–1938) külügyi népbiztos.⁴¹ Az antibolsevik veszélyre való hivatkozással sürgette a helyi német lakosságra kiterjesztendő népszavazást, amit összekapcsolt a nemzeti önrendelkezés szükségességét népszerűsítő érvekkel is.⁴²

37 *Murber Ibolya*: Az Anschluss és a magyar külpolitika a két világháború között. = Századok, 2015. 1. sz. (továbbiakban: Murber, 2015.) 169. p.

38 „Halálos csapás a magyar iparra.” = PN, 1920. ápr. 4. 18. p.

39 Az osztrák közgazdaság és Nyugatmagyarország. = PN, 1919. nov. 23. 10. p.

40 Murber, 2018. 206. p.

41 A rettenetes ármádja ... = PN, 1919. dec. 5. 5. p.

42 Somssich külügyminiszter a békéről, az osztrák–magyar viszonyról és a nyugatmagyarországi kérdéstről. = PN, 1920. jan. 28. 3. p.

36 Az osztrák válasz. = PN, 1920. febr. 18. 1. p.

„Nyugati határainkon veszedelem ólálkodik”: 1920. június–1920. november

A trianoni békeszerződés aláírását követően háttérbe szorult a nyugat-magyarországi kérdés, a közvélemény rezignált módon, igazságtalanságot kiáltva vette tudomásul az 1. világháborút lezáró békeokmányt. „Nyugati határainkon veszedelem ólálkodik”⁴³ – írta a „Pesti Napló” Teleki Pál (1879–1941) hivatalba lépő miniszterelnök júliusi programbeszédével kapcsolatban, ezzel pedig a vélelmezett osztrák kommunista agitációra és a fennálló nemzetközi blokádra hívta fel a figyelmet.

A magyar kormány a sajtóban a felek közötti békés politikai–gazdasági megegyezés szükségességét hangsúlyozta. Továbbra is jelen voltak a népszavazást és a békés önröndelkezést sürgető írások, azonban ezek túlsúlya csökkent, és főleg osztrák politikusokat idézve hangoztak el ezek az érvek. Az országrész megtartását szorgalmazó retorika új elemekkel gazdagodott. Főként az ország történelmi és földrajzi egységét megjelenítő szimbólumok és azok politikai reprezentációja említhető, amely 1921 decemberéig egyre nagyobb jelentőséget kapott. Egy, a Területvédő Liga (TEVÉL) által kezdeményezett, az elszakított területeket jelképező szoborcsoport esetében például vitatott volt, hogy van-e létjogosultsága a nyugat-magyarországi területet ábrázoló alkotásnak.⁴⁴ A Bécsben lévő, magyar kötődésű műkincsek sorsa is élénken foglalkoztatta a korabeli sajtót, a műtárgyakat kata-

logizáló bizottság tevékenységéről több alkalommal is értesülhetett a közönség.⁴⁵

A „Pesti Napló” fenntartotta antibolsevik megnyilatkozásait, amelyek már az aktuálpolitikai eseményekre is hatást gyakoroltak. Az egykori német nemzetiségi miniszter, majd népbiztos, Kalmár Henrik (1870–1931) pere ékes példája annak, hogy Burgenland problémája ezekben a hónapokban a területi kérdéseknél túlmutató jelentőséggel bírt. Kalmár saját politikai tevékenységének helyességét, igazolását látta a tényben, hogy a nyugati vármegyék peremvidéke még mindig magyar kézen van. Ezzel utasította el azokat a vádakokat, mely szerint ideológiailag is azonosult volna a Károlyi- és Berinkey-kormányokkal, valamint a Tanácsköztársasággal. A „Pesti Napló” szerint a népbiztosok ügyvédeit is a bolsevik agitáció központjából, a „vörös Bécsből” finanszírozták.⁴⁶

A trianoni békeszerződés ratifikálástól a hatályba lépésig: 1920. november–1921. július

1920 késő ősztől mindkét napilap külpolitikai történésekkel indokolta egy népszavazás szükségességét. A „Népszava” az 1920. októberi klagenfurti népszavazás eredménye alapján⁴⁷ vont le azt a következtetést, hogy a nyelvi–etnikai hovatar-

43 Ausztria. = PN, 1920. júl. 22. 1. p.

44 Az elszakított országrészek szobrai. = PN, 1920. aug. 13. 4. p. A szobrok körüli polémiák egészen azok felállításáig, 1921 januárjáig fellelhetők az újságban, végül a Burgenlandot ábrázoló szobor is közszemlére került a budapesti Szabadság téren. Az elszakított részek szobrainak ... = PN, 1921. jan. 15. 1. p.

45 Hazahozzák Bécsből nemzeti kincseinket. = PN, 1920. okt. 23. 2. p.

46 Teleki a külügyi helyzetről. = PN, 1920. szept. 24. 1. p.

47 Karintia hovatarozásának kérdése még 1919-ben merült fel a békekonzferencián, a létrejövő délszláv állam a helyi szlovén népességre hivatkozva artikulálta a terület iránti igényét. A problémát a magyar határkérdéssel egyidőben tárgyalták a nagyhatalmak. Klagenfurt kérdésében végül népszavazás döntött 1920. október 10-én, amely Ausztria számára a város megtartását jelentette.

zás még nem jelenti automatikusan, hogy a német többségű terület Ausztriához kívánna csatlakozni.⁴⁸ A „Pesti Napló” pedig a francia politikai fejleményekre reagálva sürgette a referendumot. A népszavazási igény jogszerűségét a francia politikai elit prominens alakjainak, mint Aristide Briand (1862–1932) miniszterelnök nyilatkozatával is legitímálta a lap, amikor a germán expanzió (Anschluss-veszély)⁴⁹ feltartóztatását a magyar területi integritással hozta összefüggésbe.⁵⁰

A „Pesti Napló” Sopron iskolavárosi funkcióját emelte ki a magyar kulturális fölény hangoztatásakor. Érvelése szerint az évszázados múltra visszatekintő vallási-oktatási központból az Ausztriához csatlóással csupán egy provinciális kisváros keletkezne. Az egyházi iskolák megszűnését is vizionálta a „kommunista” Ausztriában, amivel pedig elvesztené a város a kulturális vezető szerepét, amit a magyar államon belül betölt.⁵¹ A történelmi érvek skálája is kiszélesedett ezekben a hónapokban, immár nemcsak a magyar államiság ezeréves története, hanem a közelmúlt is más értelmezést nyert. A „Pesti Napló” tudósított Rákosi Jenő (1842–1929), a kor neves irodalmárának felszólalásáról, amely a monarchia nemzetiségeivel vívott háborúként interpretálta a békekötést megelőző évtizedeket. A „toll háborújának” időszaka alatt a Párizs és London központú, szláv ihletésű propagandát tette felelőssé a magyar nemzetiségi politikával szembeni ellenséges hangulatért. A „kard háborúja”, a világhá-

ború elvesztése után, a „béke háborújában” a magyarság elszigetelődött Európa többi népcsoportjától, ennél fogva csakis magára számíthat revíziós törekvései megvalósulásában.⁵² Rákosi Jenő a mindenkori buda-pesti politika felelősségét elhárítva, Magyarország áldozati szerepét hangsúlyozta. Az antant kétszínű, álságos politikájától írt, példátlan hullarablásnak minősítve Burgenland átadását.⁵³

Ekkoriban már komoly gazdaságpolitikai dilemmákat vetett fel Burgenland bizonytalan idejű, de közeledő átadása, így előtérbe került a térség gazdasági adottságának vizsgálata is. A szociáldemokrata sajtó az elcsatolás esetére az ipari szektor vonatkozásában Sopron juttatásának megszűnését és egy alapvető ipari szerkezetváltás kényszerét vizionálta.⁵⁴ A „Pesti Napló” részletesebben kifejtette a várható negatív gazdasági következményeket, a bankhálózat átrendeződésére,⁵⁵ valamint a hadikölcsönök kamatainak Magyarország és Ausztria közötti elosztási nehézségeire is felhívta a figyelmet.⁵⁶ A politikai diskurzus 1921 júliusára Nyugat-Magyarország elcsatolását az egész trianoni béke legfájdóbb, legigazságtalanabb pontjává stilizálta, de nem zárta ki egy lehetséges, jövőbeli kompromisszum lehetőségét sem.⁵⁷

48 A nemzeti kisebbségek védelme. = Népszava, 1920. dec. 23. 3. p.

49 Murber, 2015. 168. p.

50 Francia hang Magyarország mellett és a trianoni béke ellen. = PN, 1921. jún. 18. 5. p.

51 Megérkezett Sopronba is az entente jegyzéke. = PN, 1921. jan. 8. 2. p.

52 Osztrák álnokság és entente erőszak. = PN, 1921. jan. 13. 2. p.

53 Gratz válasza Mayr részére. = PN, 1921. márc. 6. 3. p.

54 A magyarországi textilipar fejlődési lehetőségei. = Népszava, 1921. jún. 19. 2. p.

55 Hogy játsszák ki az osztrákok a magyar részvényeseket? = PN, 1921. jan. 9. 2. p.

56 A magyar állami pénzügyek és Ausztria. = PN, 1921. febr. 19. 5. p.

57 Bánffy külügyminiszter a kisgazdapártban. = PN, 1921. júl. 29. 1. p.

Útban a soproni népszavazásig: 1921. augusztus–1921. december

1921. utolsó hónapjaiban a nyugat-magyarországi kérdéssel kapcsolatos állásfoglalások minden korábbinál nagyobb gyakorisággal jelentek meg a vizsgált napilapokban (lásd. 1. táblázat). A megállapodások szerint a két részre osztott nyugat-magyarországi terület kiürítését augusztus 27-ig le kellett volna zárni. Az eredeti tervek szerint a terület a soproni székhelyű antant küldöttség (Szövetségközi Tábornoki Bizottság) fennhatósága alá került volna, amely levezényelte volna az Ausztriának történő területátadást. A magyar állam azonban – a vitatott ország részben lévő állami javak kárpótlására hivatkozva – leállította a kiürítést, és csak a nyugati, ún. „A-zónából” vonta ki a csapatokat. Ezzel párhuzamosan – a magyar kormány tudtával – félkatonai alakulatok vonultak be a térségbe, amelyek több helyszínen is fegyveres összetűzésekbe keveredtek a jogosan bevonuló osztrák csendőrséggel. Ausztria a nagyhatalmakhoz fordult segítségért, amelyek augusztus–szeptember folyamán több jegyzékben is felszólították a magyar kormányt a nemzetközileg rögzített köteleességük végrehajtására.

A „Pesti Napló” Ausztriából, a néhai fegyvertársból ellenségképet kreált, amely már 400 éve Magyarország kiszípolozására törekszik. Bár a lap hangsúlyozta, nem lehetetlen egy békés megállapodás sem.⁵⁸ A trianoni békeszerződés értékelésekor a „papiros”, az igazságtalan béke általános elutasítása mellett azonban annak hiányosságaira is hivatkoztak. A magyar államot megillető kárpótlás rendezetlenségével magyarázták Nyugat-Magyarország kiürítésé-

nek félbeszakadását.⁵⁹ A kormányközeli lap érvelése szerint a békeszerződés esetében további tárgyalásokra és egyezményekre, azaz revízióra van szükség, ami egy békés megállapodást eredményezhet.

A szociáldemokrata pártújság ideiglenesnek titulálta a területátadást, és a revíziós diskurzusokhoz csatlakozva sikra szállt a területi egység visszaállításáért.⁶⁰ A „Népszava” szerint tovább halványodott a kompromisszum lehetősége, hiszen a magyar kormány gazdasági természetű követeléseket is megfogalmazott:⁶¹ előbb az Ausztriában lévő magyar műkincsek értékének megtérítését kérte,⁶² majd az átadandó területen lévő állami javak megváltását hangsúlyozta. A lapban és a kormány által kommunikált logika szerint az augusztus végére előírt átadást nem megtagadták, csak felfüggesztették, amíg Ausztria teljesíti kötelezettségeit, és garanciát ad az átadandó területen lévő 35 milliárdra becsült állami javak megtérítésére. Amelyhez még hozzászámítható a területen keletkezett államadósság, hadikölcsön, megoldandó a közös javak, a bankjegykérdés, a tisztviselőkérdés problémája is, érvelt a lap.⁶³ Később erre hivatkozva magyarázták a B-zóna kiürítésének elhalasztását is.⁶⁴ Így alapvetően a „Népszava” magyarázata sem tért el érdemben a kormányzati lapok által kommunikáltaktól.

A „Pesti Napló” is értekezett a lehetséges gazdasági veszteségekről. Miszerint a területátadás esetén az agrárius térségben

59 Ausztria az ententétől követeli Nyugatmagyarországot. = PN, 1921. szept. 3. 4. p.

60 A vizsontlátásra! = Népszava, 1921. aug. 28. 1. p.

61 Nemzeti konvent Sopronban. = Népszava, 1921. aug. 31. 2. p.

62 Bizonytalan időre elnapolták a nemzetgyűlést. = Népszava, 1921. aug. 24. 2. p.

63 Nemzeti konvent Sopronban. = Népszava, 1921. aug. 31. 2. p.

64 A katonai kiürítést befejezték. = Népszava, 1921. aug. 30. 2. p.

58 A türelem határán. = PN, 1921. aug. 31. 1. p.

ipari központként működő Sopron elvesztene gazdasági „hinterlandját”, nyersanyagforrásait, és Bécs elővárosává süllyedne.⁶⁵ Alaposan taglalták a vitatott terület gazdasági heterogenitásából fakadó előnyöket, valamint az ipar leépülését jósolták.⁶⁶ Ezt pedig még tovább fokozhatott volna a magyar meggyőződés szerint küszöbön álló Anschluss, azaz Ausztria csatlakozása Németországhoz. Hiszen a vizionált új osztrák–magyar államhatár egy 80 milliós fejlett iparral rendelkező birodalmat választott volna el egy fejletlenebb magyar ipari térségtől.⁶⁷ Végül mindkét állapot bekövetkezett, csak nem egy időben és másként. Hiszen Sopron ugyan Magyarországon maradt, de a két világháború között már mégsem lehetett része Bécs szorosan vett vonzaskörzetének. Azonban Burgenland Ausztriához kerülésével Sopron is elveszítette vonzaskörzete jelentős részét. A magyar politikai elit által vizionált két német állam egyesülésére is sor került, ha nem is az 1920-as években, hanem 1938 márciusában, és akkor Magyarország valóban a német Birodalom közvetlen szomszédja lett.

Mindkét lap következetesen elhárította a magyar kormány felelősségét a félkatonai egységek aktivitásával kapcsolatban: egyértelműen a helyi lakosság önszerveződésének, azaz felkelésének beállítva azt. 1921 októberében azonban kicsúszni látszott a kormány kezéből az irányítás.⁶⁸ A „Népszava” külön hangsúlyozta, hogy a szociáldemokratáknak semmilyen szerepük nincs

a kialakult helyzetben.⁶⁹ A „Pesti Napló” pedig a területen agitáló, a lakosságban félelmet keltő, osztrák kommunista „patkányhadakról”⁷⁰ írt, amelytől meg kell védeni a térséget.

Az osztrák–magyar határvita végül olasz közvetítéssel oldódott meg. A velencei konferencián (1921. október 11–13.) született megállapodás értelmében Sopronban és a környékén található nyolc településen népszavazást tartottak, ennek fejében a magyar kormány pedig vállalta a paramilitáris alakulatok leszerelését és a terület átadását.⁷¹ A Sopron környéki népszavazás eredményeit a magyar sajtó is örömmel fogadta. A szavazók haza iránti hűsége mindkét lapban szimbolikus jelentőséget kapott. A választási előkészületekkel kapcsolatban felmerülő visszaélések⁷² ellenére a „Pesti Napló” a revízió kiindulópontjaként értékelte a győztes referendumot (1921. decem-

65 Sopron. = PN, 1921. aug. 20. 10. p.

66 Ausztria ötezer katonát küld Nyugatmagyarországba. = PN, 1921. aug. 31. 2. p.

67 Murber, 2015. 169. p.

68 Olyannyira, hogy a velencei megegyezés után a szabadcsapatok csak október 31-én, Horthy Miklós kormányzó határozott felszólítására voltak hajlandóak távozni a kiűritendő területről. *Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés.* Bp., 2020. 178. p.

69 A vizontlátásra! = Népszava, 1921. aug. 28. 1. p.

70 Megkezdődött a felfordulás az osztrák fővárosban. = PN, 1921. dec. 2. 3. p.

71 Ez a „Sopront Burgenlandért” elv már 1921 nyaráról foglalkoztatta a politikusokat, a javaslatot a magyar kormány július 15-én Párizsba címzett jegyzéke is tartalmazta. Végül a bécsi olasz követ, Chiapozzi Augusto Biancheri győzte meg Johannes Schober (1874–1932) osztrák kancellárt a megegyezés fontosságáról. A történészek értékelése szerint a népszavazás nem azért bizonyult elkerülhetetlennek, mert kétséges lett volna az eredmény, hanem hogy az osztrák közvélemény számára is elfogadhatóvá tegyék a város elvesztését.

72 A visszaélések főleg a szavazásra jogosultak névjegyzékének összeállításánál történtek – pl. elhunyt, elköltözött személyek is felkerültek a listára –, az osztrák fél továbbá a magyar hatóságok aktív közreműködését kifogásolta. Ennek eredményeképpen Ausztria december 13-án visszahívta delegáltjait, a népszavazás eredményét pedig utólag sikertelenül próbálta érvényteleníttetni. Habár magyar részről is elismerték ezen kritikák jogosságát, nem tartották azt a referendumot döntően befolyásoló körülménynek. *Villáni Frigyes: Jelentés a soproni népszavazásról és a magyar–osztrák határ megállapításáról.* Sopron, 1923. 20–21. p.

ber 14–16.). Hiszen „a kommunizmus szakadéka felett imbolygó Bécsből”⁷³ még vonzó gazdasági lehetőségekkel is igyekeztek a helyi lakosság döntését befolyásolni, azonban sikereket még ezzel sem érthettek el, nyugtázta örömmel a „Pesti Napló”.

Összegzés

A nyugati határszél területi hovatartozása nem állt sem a korabeli politikai és közéleti diskurzus középpontjában. Az osztrák–magyar határvita csupán 1921 augusztusától, a területátadás esedékességétől vált a magyar sajtó egyik jelentős témakörévé, mint egy esetleges revízió utolsó mentsvára, vagy első lépése.

A nyugat-magyarországi kérdéssel kapcsolatos híradásokat – a Tanácsköztársaság kivételével – a nemzeti önrendelkezésre való hivatkozás dominálta. Ugyanakkor ez az igen képlékeny fogalom⁷⁴ – reagálva a politikai változásokra is – változatos tartalommal bírt. A lapok 1918 őszén még a német ajkú lakosság területi autonómiájának a biztosítását, később a kérdéses területen rendezett népszavazást tekintették az önrendelkezés letéteményesének. A helyi lakoságnak ténylegesen kevés lehetősége volt az események alakítására. Azonban, ha mérsékelt is, de hangot adtak helyi véleményformáló szereplők az elképzeléseikről. Az újságok a helyi népgyűléseket, lakossági fórumokat és hatá-

rozatokat a népakarat megnyilvánulásai-ként értékelték. A Nyugat-Magyarország megtartásával kapcsolatos gazdasági érvek a Tanácsköztársaság bukását követően váltak meghatározóvá, miközben a két ország gazdasági összefonódása és egymásra utaltsága mindvégig markánsan befolyásolta Bécs és Budapest nyugat-Magyarország politikáját.⁷⁵ 1919 őszétől a magyar lapok a vitatott terület gazdasági jelentéktelenségét, hangsúlyozták, amely csak teherként nehezede az amúgy is gyenge osztrák gazdaságra. A vizsgált lapok nyugat-magyarországi diskurzusának propaganda jellegét nagyban befolyásolta, hogy az újság az adott politikai kontextusban kormányközeli vagy ellenzéki pozícióban volt. Az Ausztria-ellenes szöveget a Tanácsköztársaság bukásáig tartó, „antiimperialista” jelző dominálta, amit 1919 őszétől az antikommunizmus vádja váltott fel, az előbbi a „Népszava”, az utóbbi a „Pesti Napló” tolmácsolásában. A történelmi érvek elsősorban a trianoni békeszerződés aláírását követően kaptak meghatározó szerepet, a kárpát-medencei népcsoportok történelmi hovatartozását és a magyarság áldozati szerepét taglalva. Mindkét országos lap, függetlenül az adott politikai kontextustól és érvek sokszínűségétől, egyértelműen – az ott élő német ajkú többségi lakosság ellenére – a nyugat-magyarországi terület megtartása, ország területi integritása mellett foglalt állást, a különbségek valójában csupán apróbb részletekben mutatkoztak meg.

73 Sopron 14-én, a környék 16-án szavaz. = PN, 1921. dec. 10. 2. p.

74 Murber, 2021. 13. p.

75 Murber, 2022. 220. p.